

HÜSE LAJOS

„Peremvidék” – szociális kutatások Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

Lukácskó Zsolt, Fónai Mihály, Fábíán Gergely (szerk.)
Nyíregyháza–Salgótarján: DOTE Egészségügyi Főiskolai Kar –
Salgótarjáni Népjóléti Képzési Központ, 1999.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye gyakorta szerepel a híradásokban, többnyire valamilyen gazdasági, vagy éppen társadalmi probléma kapcsán. Itt a munkanélküliség megjelenése azonnali és súlyos károkat okozott, és a rossz megyei mutatók később sem javulnak együtt a makrogazdasági helyzettel. A keleti végeken élők iskolázottsága, életszínvonala, egészségügyi állapota alatta marad az országos átlagnak. A magyar depressziós tünetegyüttes hangsúlyozottabban jelentkezik itt, mint a szerencsésebb nyugati országrészben.

Tények, melyeket a szakemberek tárnak fel. Valóban baj van, ez tagadhatatlan. De pontosan miféle baj? Kiket sújt leginkább? És hogyan orvosolhatnánk? A kérdések megválaszolásához tudományos kutatások sora fogott hozzá, melyek egy részét a Debreceni Orvostudományi Egyetem (ma már Debreceni Egyetem) Egészségügyi Főiskolai Karának oktatói vezették és végezték. A Kar fő- és mellékállású oktatói egyben kutatók is, s szerteágazó tevékenységi körüket közösen összefoglalva, a Salgótarjáni Népjóléti Képzési Központtal közösen, mintegy *kutatási zárójelentésként*, létrehozták ezt a kötetet, melynek a címe: Peremvidék.

A kötet, bár regionális kutatások beszámolóit és eredményeit tartalmazza, számos általános érvényű megállapítást is magába foglal, melyek a poszt-szocialista átalakulás folyamán felismerhető társadalmi jelenségekre mutat rá. A négy fejezet négy jól körülhatárolható kutatási területet ölel fel.

Az első fejezetben az általánosabb problémák tárgyalása kapott helyet. Ezek részben a megyei reálfolyamatok közötti tájékozódást segítik elő, részben bevezetőként szolgálnak konkrét szociális kutatások számára.

- A területfejlesztésről, és területrendezésről szóló, 1998-as Országos Területfejlesztési Konceptió hét tervezési-statisztikai régióra osztotta fel az országot, ezek egyike az Észak-Alföld, amely Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területe. A politikai döntésektől sem mentes új regionalitás jegyében újszerű helyzet állt elő: a leghátrányosabb megyék más, kevésbé hátrányos helyzetű megyékkel kerültek egy régióba, így súlyos problémáik

RECENZIO

könnyen elsikkadhatnak a jobb érdekérvényesítő helyzetben lévő régiótárs megyék mellett. Az észak-alföldi régió jellemző folyamatait mutatja be *Hajnal Béla* tanulmánya, amely kiváló háttérrel ad a további tanulmányok értelmezéséhez.

- Korunk egyik legjellemzőbb folyamatai: a globalizáció, és az azal ellentétes hatású lokalizáció együttesen alakítja ki a helyi társadalmak mozgásterét. A folyamatot újabban „glokalizáció” néven említik. *Fábián Gergely* tanulmánya azt a kérdést feszegeti, hogy vajon a globalizáció magával hozza-e az oly nagyon várt modernizációt, valamint hogy a modernizáció valóban pozitív változások halmaza-e, ahogyan arról korábban beszéltek. *Fábián Gergely* szerint a globalizáció és a modernizáció álrühájában csupán a globális piac válsul meg, amely azonban ellenérdekelt a demokrácia fenntartásában, a szociális ellátás fejlesztésében, a környezetvédelemben, és minden más egyébben, ahol a piac csak költséget tud elszámolni, közvetlen bevételt nem. A globalizáció jelenleg nemhogy elmosná a regionális különbségeket, hanem éppen ellenkezőleg, elmélyíti azokat. A tanulmány – bár megtehetné – nem áll meg ennél a pontnál: a továbbiakban a segítő szakmák lehetőségeit elemzi az új világ keretein belül.

- A DOTE EFK Szociális munkás szakán folyó kutatások sorába szervesen illeszkednek be a térség egészét, vagy valamely települését elemző kutatások. Ebbe a sorba tartozik a Nagyhalászon folytatott adatfelvétel, amely a város szociális térképét rajzolta meg. *Fónai Mihály és Lukácskó Zsolt* tanulmánya természetesen nem csupán a deprivált rétegek problémáit tárja fel – egy település szociális képébe az elit is beletartozik, épp úgy, mint az egyre vékonyodó középosztály. Mivel Nagyhalász az elemzés tanulsága szerint a megye átlagos helyzetű városai közé tartozik, a település problémái kis módosítással a peremvidék bármely településére értelmezhetőek lehetnek. A szociális térkép tehát nem csupán a helyi önkormányzat és a szakemberek kezében lehet eszköz, de a megye helyzete iránt érdeklődők kezében is szolgálhat egyfajta szociális bédekkerként.

- A fejezet záró tanulmánya – *Marsi Edit* vizsgálatai alapján – a szociális ellátórendszer szabályozásának nyíregyházi sajátosságait tárja fel. „A szociális ellátásokra vonatkozó rendelkezéseket a legmagasabb jogszabály, a Magyar Köztársaság Alkotmánya tartalmazza” – írja a szerző. Az átfogó szabályozást az azóta már módosított, 1993. évi Szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló törvény teremtette meg, mellyel a hazai szociálpolitika jelentős reformja kezdődött meg. A törvény keretjellegetű szabályozást ad, azt az önkormányzatok maguk töltik meg tartalommal. A tanulmány a nyíregyházi „tartalmat” tárja elénk – gondoljaival és sikereivel egyetemben.

A kötet második fejezete konkrét szociális problémákat ismertet. A három tanulmány természetesen nem ad tökéletes metszetet sem a megye szociális helyzetéről, sem annak kutatásáról.

- *Fábián Gergely és Fónai Mihály* a rokkantnyugdíjasok szociális helyzetét elemzi. Megyénkben hangsúlyozottan jelennek meg a rokkantsági nyugdíjasok, számuk – több mint 60 ezer fő – szinte megegyezik az öregségi nyugdíjasok számával. A két kategória együtt a lakosság 21 százalékát teszi ki. Noha a megye lakosságának egészségügyi állapota a legrosszabbak közé tartozik az egész országban, a kiugróan magas rokkantsági nyugdíj valójában nem egészségügyi problémákkal, hanem a közismerten rossz foglalkoztatási helyzettel magyarázható. A rokkantosságukat kérők között jelentős számban fordulnak elő azok az aktív korú, alacsony végzettségű férfiak és nők, akik rossz anyagi körülmények között élnek, és családjukkal együtt szegénynek minősíthetők. Sokuk szinte kizárólag a társadalombiztosítási és szociális rendszer által biztosított jövedelmekből él.

- A szociális problémák kezelését sokan állami vagy önkormányzati feladatnak tekintik. A tájékozottabbak ismerik a civil szféra szerepét is. De csak kevesekben tudatosul a természetes támogató rendszerek szerepe. *Nyírcsák János* tanulmánya az emberi kapcsolatok kusza hálózatát tárja fel, a rokoni, baráti, munkatársi, szomszédi, ismerősi szorosabb-lazább kapcsolatrendszerrel. Kapcsolatainkat felhasználva sikerül munkát találnunk, olcsóbban vásárolnunk, lakást építenünk... ezzel mindenki tisztában van. Ugyanakkor ha szóba kerül a szociális probléma, akkor nem őket emlegetjük, noha szintén hozzájuk fordulunk... de csak egy kis tojásért, kölcsönért, lelki támaszért... ami ugyebár nem szociálpolitika. A tanulmány megállapításai szerint minél alacsonyabb státusú valaki, annál gyengébb a kapcsolatrendszere. És bár ők kerülnek gyakrabban nehéz helyzetbe, mégis kevésbé számíthatnak rokonaik, barátaik segítségére – hiszen gyakran azok is ugyanolyan nehéz helyzetben vannak, mint a segítségkérő. A természetes támogatórendszerek másik jellegzetessége, hogy azok részesülnek a „kedvezményeiből”, akik képesek megfelelni a közösségi elvárásoknak. Aki nem akar, vagy nem tud az elvárások szerint élni, az kiközösítődik. És sokszor éppen a szegények nem képesek megfelelni az elvárásoknak.

- *Pattyán László és Szoboszlai Katalin* tanulmánya a hajléktalanság sajátosságait vázolja fel előttünk. A szerzők több mint fél évtizede kísérik figyelemmel Nyíregyháza hajléktalanjainak sorsát, sőt, utcai szociális munkásként aktív szerepet vállaltak az ellátórendszerben, valamint később az egyesületük révén a város hajléktalanellátó intézményeinek talán legjelentősebb tagjává váltak. A hajléktalanok élethelyzetét, kapcsolataikat, megélhetésüket vizsgáló kutatásuk különösen fontos eredményekhez vezetett, hiszen a kutató és a kutatott között már eleve fennállt a bizalmi viszony. A tanulmány azonban nem pusztán feltáró jellegű, hiszen záróakkordjaként a kutatási és foglalkozási tapasztalatokra épülő javaslatok jelennek meg.

RECENZIO

A kötet harmadik fejezete a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei öngyilkossági trend kutatásáról számol be. A kutatások célja az volt, hogy összefüggéseket és okokat tárjon fel a szociális és családi helyzet valamint a suiciditás között, ezáltal valós megelőzési programokat fogalmazzon meg, és körülhatárolja a lehetséges veszélyeztetettek csoportját.

- Az öngyilkossági helyzetkép – Szabó Tünde és Pénzes Mariann tanulmánya alapján – meglehetősen sötét. Magyarország vezető helye az öngyilkosság okozta halálozási statisztikában régóta köztudott. Az európai átlag 2–2,5-szeresét produkálja ez a kis ország. A magyar kultúra megértő és elfogadó, sőt heroizáló az öngyilkossággal kapcsolatban. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye férfiak esetében az országos negyedik, nők esetében a hatodik helyet foglalja el. A tanulmány a befejezett öngyilkosságot elkövetők és az öngyilkosságot megkísérlők adatait elemezve meghatározza a rizikófaktorokat, melyek között előkelő helyen áll a funkciózavarban szenvedő család, az újabban halmozottan hátrányos helyzetnek titulált anyagi és kulturális hátrány, valamint a kilátástalan munkanélküliség.

- Kiss János az öngyilkosságot megkísérelt személyekkel felvett mélyinterjúk tapasztalatairól számol be. Az interjúk a Jósa András Megyei Kórház Sürgősségi Betegellátási Osztályán készültek, 1998 tavaszán. A tanulmány ismerteti az öngyilkossággal kapcsolatos biológiai, pszichológiai és szociológiai elméleteket, majd bemutatja az öngyilkosságot elkövetők kommunikációs sajátosságait. Igen tanulságos a „cry for help” állapot és a preszuicidális szindróma bemutatása. Az interjúelemzések kitérnek az alany szociális jellemzőire – nem, életkor, családi állapot stb. –, a pszichés, pszichoszomatikus előzményekre, az suicidumot kiváltó, közvetett és közvetlen okokra, eseményekre, konfliktusokra, a segítségkérés mikéntjére, és a kínálkozó kiútra.

A negyedik fejezet a szociális munkás szakma rekrutációját és pályaképét elemzi. A rendszerváltás elismert, illetve beismert szociális problémái nyomán újjászerveződő szakma kevés ehhez hasonló tanulmánycsoporttal rendelkezik.

- Fónai Mihály és Fábíán Gergely a szociális munkás hallgatók pályaképét veti össze, egy négy országra kiterjedő minta alapján. A magyar minta mellett német, finn és olasz szociális munkás hallgatók szerepelnek a vizsgálatban. A tanulmányban a szerzők kifejtik, hogy a szociális munkás szakma nem tekinthető egyértelműen professziónak, inkább para- vagy szemiprofessziós jellege van. A hallgatók pályaválasztási motivációi és jövőendő szakmájuk felőli meglátásai országonként kevésbé térnek el egymástól, hiszen fontosabb a hallgatók egyéni tulajdonságai közötti hasonlóság (empátia, segíteni akarás), mint a nemzeti különbség.

- Ugyanezen négy országot érintő minta munkaérték-preferenciáinak vizsgálatáról számol be Kiss János tanulmánya. A vizsgálat a Super-féle munkaérték kérdőívén alapul, melyben 15 érték köré szub-

jektív fontosságát vizsgálhatjuk (szellemi ösztönzés, kreativitás, anyagi vonzatok, játékosság, irányítás, presztízs stb.).

- Szintén a szociális munkás hallgatók pályorientációja és pályaképe áll *Juhász Károly* tanulmányának középpontjában. A szerző nyíregyházi és szekszárdi hallgatók között végezte vizsgálatát, gondot fordítva mind a négy évfolyam elérésére. A tanulmány számos értéke mellett számomra az a megállapítása volt különösen fontos, amelyből kiderült, hogy a hallgatók nagy része kistelepülésekről származik ugyan – első generációs értelmiségiek! –, ám oda visszatérni diplomásként már nem akar. Ez a legtöbb diplomás szakma esetében érthető folyamat, hiszen ezek a települések nem képesek megfelelő számban foglalkoztatni őket – ám éppen a szociális szféra az, ahol ennek nem így kellene lennie.

- *Lukácskó Zsolt és Fónai Mihály* a társadalom oldaláról közelíti meg a korábbi tanulmányokban fejtegetett kérdést. Nem a szociális munkás hallgatókat kérdezi meg pályaképükről, hanem Nyíregyháza város lakosait a szociális munkások felől. A téma megközelítése jogos, hiszen talán nincs még egy ilyen szakma, ahol ennyire fontos lenne a lakosság, a kliensek körében az ismertség – és hozzáteszem: az elismertség. A lakosság oldaláról megfogalmazódó elvárások pedig még a képzés fejlesztését is befolyásolhatják. Itt utalnék az egyik korábbi tanulmányra, a természetes támogatórendszerek kapcsán. A szerzők megállapítják, hogy a szociális munkást a szociális ügyek hivatalnokaként azonosítja a közvélemény, s ezért alapvetően csak anyagi jellegű problémák nyomására fordulnának hozzájuk – minden egyéb téren messze lemaradnak a természetes támogatórendszerek mögött.

- *Mányik Marianna* hasonló kérdéseket feszeget – ő a diplomások véleményét kérdezte a szociális munkás szakmáról. A kiválasztott mintába olyan szakmák képviselői kerültek, akik szakmai kapcsolatba kerülhetnek a szociális munkásokkal. Megdöbbenő eredménye a kutatásnak, hogy a megkérdezetteknek csupán mintegy egyötöde látja tisztán, hogy mit jelent a szociális munkás hivatás. A megkérdezettek 40 százaléka azt válaszolta, hogy „valamit sejtenek” a témával kapcsolatban. Miért? Új a szakma? A szakemberek nem vesznek tudomást róla? Vagy rossz a szociális munkás szakma marketingje? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekre válaszol a tartalmas tanulmány.

- A kötet záró tanulmányában *Szoboszlai Katalin* a terepoktatás hazai tapasztalatairól számol be. A szociális munkás-képzés alapvető része a szociális szféra különböző helyszínein végzett gyakorlati oktatás. A kar tereptanárai gyakorlati szakemberek, amivé majdan a végzett hallgatóink is válnak. A kar sokszínű terepkapcsolatai, a terepek eltérő szakmai elvárásai, oktatási lehetőségei fontossá tették az oktatók számára, hogy ez a tanulmány elkészüljön. A tanulmányban közzétett kutatási eredmények talán ráirányítják a figyelmet azokra a területekre, ahol a terepoktatás szereplőinek – tereptanárnak, főiskolai tanárnak és a diáknak – további tennivalója akad.

RECENZIO

A *Peremvidék* című kötet lehetőséget adott a DOTE Egészségügyi Főiskolai Kar szakembereinek, hogy bemutassák a szociális problémákra orientált kutatásaikat. A kötet a bemutatkozás és a megmérettetés színterévé vált – és kiemelten a megmérettetésé, hiszen a tanulmányok megállapításai továbbgondolásra, talán kritikára serkentenek más kutatókat. Úgy vélem, hogy a *Peremvidék* tanulmányai megállják a helyüket ezen a téren is.